

باسمه تعالی

مروری بر:

سیستم آموزشی حوزه‌های علمیه:

مقاطع تحصیلی در حوزه

مدارک تحصیلی حوزوی

مراکز تخصصی و حوزه

برنامه آموزشی ادبیات در دوره مقدمات:

شاخه‌های علوم ادبی

علوم ادبی در حوزه

عدم اهتمام به برخی رشته‌های ادبی در حوزه

متون علم صرف:

متون علم صرف قدیم و جدید

کتب مرجع و تحقیقی در علم صرف

وظایف طلاب در کلاس صرف:

وظایف شرکت کنندگان در کلاس

آیین‌نامه کلاس

مباحثه، آداب و فوائد آن:

درآمد

مباحثه چیست؟

چگونگی مباحثه

تهیه و تنظیم: محسن زارع پور

مدرسه علمیه معصومیه (سلام الله علیها)، سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲

تکثیر این مجموعه بلا مانع است. پیشنهادات و انتقادات خود را در پایگاه علم صرف مطرح کنید.

پایگاه علم صرف

www.tasrif.blog.ir

۰۹۱۲۴۵۱۵۲۹۳

سیستم آموزشی حوزه‌های علمیه

مقاطع تحصیلی در حوزه

۱. دوره مقدمات

این دوره سه سال بوده و شامل پایه‌های ۱-۳ می‌باشد. سالهای اولیه طلبگی را سالهای مقدمات و دروس مربوط به این دوره را دروس مقدمات می‌نامند؛ طلاب در این سال‌ها بیشتر به علوم صرف و نحو و بلاغت و منطق می‌پردازند؛ البته در این مقطع، دروسی مانند منطق، احکام، تاریخ اسلام و اخلاق نیز آموزش داده می‌شود، ولی تمرکز اصلی روی ادبیات است و علت آن هم این است که تمام منابع دینی اسلامی و نیز دروس حوزوی از سال دوم به بعد، همگی به زبان عربی هستند، از این رو دانش پژوه علوم دینی باید عربی را خوب بیاموزد تا به راحتی بتواند از این متون علمی استفاده کند.

۲. سطح یک

بعد از فراغت از دوره مقدمات و ادبیات، سطح یک آغاز می‌شود؛ این مقطع نیز سه سال بوده و شامل پایه‌های ۴-۶ می‌باشد. طلاب در این مقطع از تحصیل ادبیات فارغ گشته و بر تحصیل فقه، اصول و کلام تمرکز می‌یابند.

۳. سطح دو

این مقطع نیز سه سال بوده و شامل پایه‌های ۷-۹ می‌باشد؛ تمرکز اصلی در این مقطع بر روی دروس تکمیلی فقه، اصول، کلام و فلسفه با محوریت کتابهای رسائل و مکاسب شیخ انصاری رحمته الله علیه، بدایة الحکمة و نهایة الحکمة علامه طباطبایی رحمته الله علیه و کفایة الأصول آخوند خراسانی رحمته الله علیه است.

۴. سطح سه

سطح سه مشتمل بر یک پایه تحصیلی، یعنی پایه دهم، می‌باشد که در ادامه دروس سطح دو تدریس می‌شود.

۵. سطح عالی (خارج فقه و اصول)

در این مقطع دروس فقه و اصول به صورت تخصصی و اجتهادی، توسط بزرگان حوزه، مجتهدین و مراجع معظم تقلید ارائه می‌شود.

لازم به ذکر است که دوره مقدمات و سطح یک در مدارس تحت پوشش شورای مدیریت حوزه انجام می‌گیرد؛ یعنی هر فردی که می‌خواهد طلبه رسمی حوزه باشد، باید با نظارت شورای مدیریت در یکی از مدارس تحت برنامه در قم یا در شهرستان‌ها به تحصیل مشغول شود، در غیر این صورت محصل رسمی حوزه محسوب نمی‌شود؛ اما از پایه ششم به بعد درس‌ها به صورت آزاد برگزار شده و طلاب در انتخاب اساتید با تنوع بسیاری روبه‌رو خواهند بود.

برنامه آموزشی ادبیات در دوره مقدمات

برای آشنایی هرچه بیشتر با برنامه آموزشی ادبیات در حوزه علمیه، می‌بایست به سه پرسش ذیل پاسخ داد:

۱. علوم ادبی دارای چند شاخه هستند؟

۲. در حوزه علمیه کدام شاخه از علوم ادبی تدریس می‌شود؟

۳. چرا برخی از شاخه‌های علوم ادبی در حوزه تدریس نمی‌شود؟

شاخه‌های علوم ادبی

زمخشری، صاحب تفسیر کشاف، در کتاب «القسطاس فی علم العروض» علم ادبی را ۱۲ شاخه و به شرح ذیل معرفی می‌کند:

۱. علم اللغة	۲. علم الأبنية (صرف)	۳. علم الاشتقاق	۴. علم الإعراب (نحو)
۵. علم المعانی	۶. علم البیان	۷. علم العروض	۸. علم القوافی
۹. إنشاء النثر	۱۰. قرض الشعر	۱۱. علم الكتابة	۱۲. المحاضرات

توضیح:

■ **عروض:** یکی از اقسام علوم ادبی است که موضوع آن بحث در وزن (آهنگ) شعر است و در مورد چگونگی ایجاد وزن، انواع وزن، صحت و سقم آن و برخی از شگردهایی که مخصوص کلام منظوم است بحث می‌کند.

■ **قافیه:** علمی است که در مورد قواعد و انواع قافیه در شعر سخن می‌گوید.

■ **قرض الشعر:** چون در واقع با عملکرد ذهنی، بحری از شعر را می‌بریند و آن‌را به قواعد فنی و اصولی عرضه می‌نمودند، آن را «قرض الشعر» نامیدند.

■ **المحاضرات:** علمی است که با ممارست بر آن قدرت بر به کاربردن کلمات بلیغان در اثناء سخن پیدا می‌شود.

علوم ادبی در حوزه

در حوزه‌های علمی صرفاً به علوم صرف، نحو، و بلاغت (معانی، بیان و بدیع) پرداخته می‌شود.

عدم اهتمام به برخی رشته‌های ادبی در حوزه

متون و منابع دینی همگی به زبان عربی هستند، از این‌رو یک اسلام‌شناس برای اجتهاد صحیح در منابع دینی می‌بایست آشنایی کاملی با زبان عربی داشته باشد. البته اجتهاد در منابع دینی و استخراج حکم شرعی بر همه شاخه‌های علوم ادبی متوقف نیست، بلکه علم صرف، نحو و بلاغت (معانی، بیان و بدیع) و علم لغت در این راستا حائز اهمیت هستند. به همین خاطر در حوزه‌های علمیه مباحث ادبیات عرب متمرکز بر این سه علم است؛ البته باید معترف بود که در حوزه‌های علمیه، نسبت به علم لغت بی‌مهری‌های فراوانی صورت گرفته است و در سیر علمی حوزوی جایگاهی برای آن تعریف نشده است.

امتحانات

تمامی دروس موجود در حوزه تا پایان پایه دهم، دارای امتحان کتبی می‌باشند. امتحانات شفاهی نیز از برخی دروس خاص در پایان پایه سوّم، ششم، هفتم، نهم، دهم، سال اوّل درس خارج و سال دوّم درس خارج نیز برگزار می‌شود.

قابل توجه است که در تمامی دوره‌های ذکر شده، طلاب می‌بایست در امتحان کتبی تمامی دروس و امتحان شفاهی برخی دروس شرکت کرده و حدّ نصاب نمره قبولی را کسب کنند؛ در غیر این صورت مشروط شده و طبق مقرّرات با آنها رفتار خواهد شد.

مدارک تحصیلی حوزوی

■ اتمام پایه ششم + امتحان شفاهی = معادل فوق دیپلم معارف اسلامی.

■ اتمام پایه نهم + امتحان شفاهی = معادل کارشناسی معارف اسلامی.

■ اتمام پایه دهم + امتحان شفاهی + ارائه پایان‌نامه = معادل کارشناسی ارشد معارف اسلامی.

■ اتمام چهار سال درس خارج + امتحان شفاهی هر سال + ارائه پایان‌نامه = معادل دکترای معارف اسلامی.

مراکز تخصصی و حوزه

در کنار مراکز آموزشی حوزه، مراکز دیگری وجود دارد که آنها نیز به نحوی تحت پوشش حوزه هستند؛ این مراکز به دو دسته تقسیم می‌شوند:

۱. مراکز آموزشی دروس تخصصی حوزه مثل کلام، فقه و اصول، تاریخ، فلسفه، تفسیر و

۲. مراکز آموزشی مربوط به رشته‌های علوم انسانی، مانند جامعه‌شناسی، اقتصاد، روان‌شناسی، علوم تربیتی، حقوق، فلسفه، دین‌شناسی، علوم قرآنی و...؛ کسانی که می‌خواهند وارد این مراکز شوند حداقل باید مقدمات و سطح یک را حتماً گذرانده باشند و نمره قبولی را کسب کرده باشند.

این مراکز نیز مانند سایر مراکز آموزش عالی، از طریق برگزاری امتحان ورودی، داوطلبان خویش را در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری پذیرش می‌کنند. البته کسانی که در این مراکز مشغول به تحصیل می‌شوند ملزم هستند سطح دو و سه حوزه را نیز طی کنند و در هر ترمی حداقل باید ۲۵ واحد درسی را نیز بگذرانند و طبعاً برنامه آموزشی آنها سنگین‌تر می‌شود. ناگفته نماند هم حوزه و هم این مراکز طبق قوانین و مقرّراتی که دارند و بر اساس پایه‌هایی تحصیلی، به طلاب و دانش‌پژوهان مدرک تحصیلی می‌دهند. مراکز آموزشی که دروس تخصصی حوزه یا علوم انسانی را آموزش می‌دهند طبق مقرّرات رسمی وزارت آموزش عالی و فناوری مدارک رسمی لیسانس، فوق لیسانس و دکتری می‌دهند.

حوزه های شیعه آبشار پر برکت علم و معرفت است که بیش از هزار سال است ندای قرآنی «فلولا نفر من کل فرقة...» (توبه/۱۲۲) را لبیک می گوید و علوم و معارف را از گنجینه های علم الهی، یعنی قرآن و اهل بیت، استخراج می کند و با اندیشه ای زلال، بیابان های تشنه فکر بشری را سیراب می کند.

آری، حوزه، غنی ترین و با سابقه ترین دانشگاه سرزمین های اسلامی است، هر چند مکان آن از مدینه تا نجف، سامرا، قم، اصفهان، مشهد و ... در تغییر بوده، ولی این محفل علمی همیشه پویا بوده و به رشد و بالندگی و تکامل خویش ادامه داده است.

اکنون که ما حوزویان، میراث دار این ذخیره پربها هستیم، چه نیکوست که آن را شکوهمندتر از همیشه حفظ کنیم و با برنامه ریزی دقیق، نظام آن را بالنده تر کنیم.

مباحثه، روش ویژه ای است که طلاب حوزه علمیه در فرایند تحصیلی آن را به کار می گیرند. در این روش، دست کم، دو نفر به صورت رو در رو می نشینند و درباره مطالب علمی به بحث می پردازند. این روش آموزشی سابقه ای دیرینه در حوزه های علمیه دارد و شاید بتوان گفت موفق ترین متد برای یادگیری در میان تمام روش های متداول در دنیاست. به کاربردن روش مباحثه امروزه، فقط در حوزه های علمیه رواج دارد و نظام های آموزشی دیگر در برنامه های رسمی خود از این روش استفاده نمی کنند.

مباحثه چیست؟

مباحثه همانگونه که از نامش پیداست، به معنی بحث دو یا چند نفر درباره یک موضوع است. طلبه ها با بهره گیری از مباحثه، می توانند درس های روزانه خود را به خوبی بفهمند و به تدریج از مهارت سخنوری و قوت بیان مطلب و اقناع دیگران برخوردار شوند.

باید دانست که بر خلاف تصوّر برخی، مباحثه، روخوانی دوباره متن و یا حفظ کردن متن نیست؛ بلکه به معنای برقراری ارتباط بین دو فکر برای رسیدن به فکری برتر و کامل تر است.

چگونگی مباحثه

مباحثه از آداب و روش های خاصی برخوردار است که در طول سالیان دراز و تجربه های چند نسل حاصل شده و سینه به سینه به نسل کنونی طلبه ها منتقل شده است. معمولاً هر طلبه ای هم بحث خود را از میان دوستان خود انتخاب می کند. طلبه هایی که دوستان نزدیکی در کلاس یا مدرسه خود ندارند، با دیگر هم کلاسی ها قرار بحث می گذارند. هم بحث هر طلبه، در بسیاری اوقات به یک دوستی ابدی و ریشه دار بدل می شود.

طلبه ها به دو گونه مباحثه می کنند:

علم صرف یا تصریف بخشی از قواعد زبان عربی است که درباره ساختمان، ویژگیها و دگرگونی های کلمات بدون نظر به ساختار جمله بحث می کند. این دانش در آغاز با نحو — که نقش واژگان را در جمله بررسی می کند — آمیخته و بخشی از این دانش بود و نحویانی چون سیبویه در آثار خود مباحث صرفی را در کنار مباحث نحوی مطرح می کردند.

متون قدیم و جدید

در طول تاریخ حوزه های علمیّه متون صرفی متعدّدی به چشم می خورد که هر یک ویژگی خاص خود را داشته است، لکن در عصر حاضر کتاب «صرف ساده» (تألیف سید محمد رضا طباطبایی) و «مبادئ العربیّة» (تألیف رشید خوری شرتوتی) جایگزین این کتب گردیده است. متون پیشین علم صرف عبارت بود از:

۱. الأمثلة و شرح الأمثلة (میر سید شریف جرجانی، فارسی، در ضمن مجموعه جامع المقدمات)
۲. صرف میر (میر سید شریف جرجانی، فارسی، در ضمن مجموعه جامع المقدمات)
۳. التصريف (عبد الوهاب بن عباد الدین زنجانی شافعی، عربی، در ضمن مجموعه جامع المقدمات)
۴. شرح التصريف (ملا سعد تفتازانی، عربی، در ضمن مجموعه جامع المقدمات)
۵. شرح النظام (حسین بن محمد حسین قمی)

کتاب مرجع و تحقیقی در علم صرف

منابع تحقیق در علم صرف اجمالاً عبارتند از: شرح شافیه رضی الدین استرآبادی رحمته الله علیه، شرح نظام نیشابوری، شرح التصريف تفتازانی، البهجة المرضیة سیوطی، شرح ابن عقیل، النحو الوافی و حاشیة الصبان.

ابن مسعود، صاحب مراحل الأرواح:

«إِعْلَمَنَّ أَنَّ الصَّرْفَ أُمُّ الْعُلُومِ وَ النَّحْوُ أَبُوهَا وَ يَقْوَى فِي الدِّرَايَاتِ دَارُوهَا وَ يَطْعَى فِي الرِّوَايَاتِ غَارُوهَا»

بدان که علم صرف مادر و علم نحو پدر همه علوم است؛ هر آن کس که به صرف و نحو آگاهی داشته باشد در فهم قوی می گردد و هر کس بدان تسلط نداشته باشد، در فهم روایات دچار طغیان می گردد.

مراح الأرواح فی علم التصريف ص ۳

وظایف شرکت کنندگان در کلاس

وظایف قبل از درس

۱. مروری بر درس گذشته
۲. پیش مطالعه درس آینده (برای پیش مطالعه لازم نیست درس را به صورت دقیق و عمیق مطالعه کنید، بلکه مطالعه به نحو روزنامه‌وار کافی است)
۳. یادداشت کردن سؤالات و ابهامات درس گذشته و یا پیش مطالعه.

وظایف حین درس

۱. تمرکز بر مباحث مطرح شده در کلاس
۲. یادداشت کردن سؤالات و ابهاماتی که در حین تدریس استاد ایجاد می‌شود.
۳. یادداشت کردن اشکالاتی که پیرامون بحث به ذهن می‌رسد.
۴. نگارش مطالب درسی و نمودارهای ارائه شده در درس.

وظایف بعد از درس

۱. مطالعه عمیق درس
۲. حل تمرین درس
۳. مباحثه درس
۴. یادداشت کردن سؤالات و ابهاماتی که در حین مطالعه و مباحثه ایجاد می‌شود.

آیین نامه کلاس

قوانین و مقررات کلاس صرف به شرح ذیل می‌باشد:

۱. حضور در رأس ساعت تعیین شده الزامی است.
۲. همراه داشتن کتاب درسی و کتابچه تمرین درس صرف، ضروری است.
۳. انجام تکالیف و پاسخگویی به تمرین اعلام شده، ضروری است.
۴. سؤالات و ابهامات خود را فقط در فرصت تعیین شده برای پاسخگویی به سؤالات مطرح کنید.
۶. التزام به مباحثه مستمر برای هر یک از طلاب حاضر در کلاس، ضروری می‌باشد.
۷. خروج از کلاس بدون هماهنگی با استاد شایسته نمی‌باشد.
۸. در ساعت درسی تلفن همراه خود را در حالت سکوت قرار دهید.
۹. پاسخگویی به تماس تلفنی و پیامک و خروج از محیط کلاس برای پاسخ به تماس تلفنی با محیط آموزشی کلاس منافات دارد.

□ **روش معمول و متداول** این است که پس از تدریس هر درسی، آن را مطالعه می‌کنند و همان روز، یا قبل از جلسه بعدی آن درس با هم قرار مباحثه می‌گذارند. برای آنکه مشخص شود که چه کسی باید درس را توضیح دهد، معمولاً از قرعه‌کشی استفاده می‌کنند. یعنی اینکه کتاب را باز می‌کنند و عدد یکان صفحه سمت راست را با هم مقایسه می‌کنند، و هر کسی که عدد بیشتری بیاورد، باید درس را توضیح دهد. قرعه‌کشی سبب می‌شود که همه شرکت‌کنندگان در مباحثه از آمادگی لازم برای ارائه بحث برخوردار باشند. طلبه‌ای که مأمور ارائه بحث می‌شود، درس آن روز را همانند یک استاد برای هم بحث خود توضیح می‌دهد و به اشکالات، ایرادها و احیاناً پرسش‌های وی پاسخ می‌دهد تا مباحث مطرح شده برای همه شرکت‌کنندگان در بحث جا بیفتد و نقطه مبهمی باقی نماند. البته اگر مشکلی باقی ماند و هیچ یک از طرفین نتوانست آن را حل کند، در جلسه بعدی از استاد درباره آن پرسش می‌شود. بدین ترتیب درس‌های هر روز برای طلبه‌ها جا می‌افتد و نقطه ابهامی باقی نمی‌ماند.

گاهی اوقات در اینگونه بحث‌ها، یکی از افراد برای به کرسی نشاندن بحث خود تلاش و سعی ممکن را مبذول می‌کند و همین تلاش، بر داغی این مباحث می‌افزاید. آیت‌الله بهشتی و آیت‌الله العظمی شبیری زنجانی که از شاگردان مرحوم آیت‌الله العظمی سیدمحمد داماد بوده‌اند، از مشهورترین هم بحثی‌های دهه ۳۰ شمسی محسوب می‌شوند که بحث‌های داغی داشته‌اند. آیت‌الله محمد یزدی نیز در دهه ۴۰، صدایش در مباحثات حتی زائران حرم حضرت معصومه علیها السلام را به کنجکاوی وامی‌داشت تا به تماشای بحث داغ وی بنشینند. اکنون هم زائران قم جذب مباحثات طلبه‌ها در حرم می‌شوند و حتی کنار آنها می‌نشینند و به تماشای جدال علمی آنها می‌پردازند.

□ **گونه دیگر مباحثه** نیز بر اساس پیش مطالعه دروس بنا شده است. طلبه‌هایی که استعداد بیشتری دارند و حوصله و وقت آنها ایجاب می‌کند، در اینگونه بحث‌ها شرکت می‌کنند و پیش از تدریس استاد، درباره آن موضوع به گفت‌وگو می‌نشینند و خود را برای فهم عمیق‌تر، آسان‌تر و سریع‌تر آماده می‌کنند. البته گاهی نیز برخی طلبه‌ها بدون آنکه در کلاس درس استادی شرکت کنند، قرار بحث می‌گذارند و پس از مطالعه یک کتاب در منزل، آن را با هم بحثی‌های خود بررسی می‌کنند.

طلبه‌هایی که در بحث‌ها از قدرت بالای اقتناع هم بحثی‌های خود برخوردارند، غالباً به سخنوران و مبغین موفقی در میان مردم تبدیل می‌شوند.

نکته مهم درباره مباحثه این است که مباحثه موفق در حقیقت یک نوع تدریس است و باید هویت تدریس را داشته باشد. لذا برای بهره‌وری هرچه بیشتر از مباحثات، نباید به صرف روخوانی عبارات اکتفا کرد، بلکه باید کوشش نمود تا درس را به گونه‌ای آماده کرد که بتوان به طرف مقابل تدریس کرد. البته باید دانست که در ابتدای طلبگی ممکن است به علت ناآشنا بودن مباحث و عدم احاطه کافی به مطالب علمی، مباحثات طلاب، رنگ و لعاب کافی و لازم را نداشته باشد، ولیکن با اهتمام هرچه بیشتر به مباحثات و استمرار آنها اندک اندک، جایگاه خاص خود را با کیفیت مناسب و مطلوب پیدا خواهد کرد.